

SENSE HORARIS

TREBALL DE CURA I TREBALL REMUNERAT AL PAÍS VALENCIÀ

Punts de col·lisió i propostes de millora des d'una perspectiva no androcèntrica

INFORME PRELIMINAR DE RECERCA

Sandra Obiol Francés - Alícia Villar Aguilés

Novembre 2022

ÍNDIX

1-	Introducció	3
2-	Objectius	5
3-	Metodologia	6
3.1	- Generació del coneixement	6
3.2	- Transferència social del coneixement.....	12
4-	Una renúncia constant. Una primera aproximació a la situació de les mares amb horaris laborals no estàndards.	14
4.1	– Renúncies de cura	18
4.2	– Renúncies laborals.....	22
5-	Conclusions	27
6-	Referències bibliogràfiques.....	29

SENSE HORARIS. TREBALL DE CURA I TREBALL REMUNERAT AL PAÍS VALENCIÀ. Punts de col·lisió i propostes de millora des d'una perspectiva no androcèntrica.

1- Introducció

La cura, la necessitat de cuidar i ser cuidat, forma part inseparable de la nostra vida quotidiana ja que assegura la sostenibilitat humana. El nombre de tasques que podríem enquadrar en el treball de cures és immens i suposa dedicar una quantitat ingent d'hores, que no es troben igualment distribuïdes per sexe, fonamentalment, però tampoc segons classe social, origen o forma familiar de convivència. A més a més, hem de tenir en compte la tradicional manca d'inversió pública al nostre país en polítiques familiars (i de cures), de caràcter fortament familiarista (Saraceno, 1995; Naldini, 2003). Una situació que ha estat agreujada per la Gran Recessió de 2008 (Gálvez, 2013; Gálvez i Rodríguez, 2016) i que tot apunta que s'agreujarà amb els efectes de l'actual crisi generada per la COVID19. L'assumpció majoritària de les cures i el seu solapament amb una feina remunerada cada vegada més precària porten a les dones -responsables majoritàries d'aquestes cures- a un ús intensiu de el temps en fer compatible els dos treballs -la "doble jornada" (Balbo, 1979) o "jornada interminable" (Durán, 1988) - que ve a empitjorar la seua salut, els resta temps propi i els dificulta la construcció d'una carrera professional en les mateixes condicions que els homes (Obiol i Villar, 2016a; Villar i Obiol, 2022).

En definitiva, l'atenció acadèmica a la cura és fonamental per a entendre la configuració de la nostra estructura social i la reproducció de les desigualtats. Especialment en un moment on les condicions en el que es desenvolupa el treball remunerat s'estan precaritzant i s'està expandint la inseguretat i incertesa respecte al present i futur al conjunt de les persones treballadores, l'existència d'una nova classe social com bé apunta Standing (2003) amb el concepte de "precariat".

El treball que estem desenvolupant forma part d'una línia de recerca més ampla en la que conflueix l'interés pels punts de col·lisió entre treball de cura i treball remunerat i la seua resolució (o no) per part de les persones afectades. I com en aquesta resolució influeix la posició que ocupen a l'estructura social. L'estudi que hem dut a terme es planteja explorar una qüestió molt concreta, que afecta a moltíssimes persones i que suposa un element fonamental en el seu benestar: com resolen aquesta col·lisió quan el treball remunerat es desenvolupa en horaris més irregulars o concentrats segons els dies o períodes concrets (allò que podríem anomenar sense

horaris estàndards). És el que hem vist en treballs anteriors en professions com l'acadèmica, l'advocacia, l'arquitectura, el periodisme, la medicina i el treball creatiu (Obiol, Muñoz, Querol, Santos i Villar, 2017; Villar i Obiol, 2018; Obiol et al., 2019; Villar i Obiol, 2020; Villar, Obiol i Giner, 2021; Pecourt i Obiol, 2022; Villar i Obiol, 2022). Però també ho trobem amb les persones que cuiden de manera remunerada, les treballadores d'hosteleria o les operàries en indústries amb un mercat cíclic (Obiol, 2014). Aquests treballs anteriors constitueixen, doncs, una línia d'anàlisi imprescindible per a poder posar les bases de decisions polítiques en pro d'una societat més equitativa i que aporte major benestar a la seua ciutadania.

2- Objectius

Els objectius que ens hem proposat en aquest estudi s'han fonamentat en l'anàlisi en profunditat les bases de la desigualtat en el repartiment del treball de cura, els efectes de la precarització del treball remunerat i la incidència de les polítiques públiques en aquesta relació entre treball remunerat i treball de cura. Donades les condicions en les que finalment s'ha desenvolupat la recerca plantejada a l'inici hem hagut de limitar els objectius específics de recerca als següents:

- 1- Identificar els punts de col·lisió entre treball de cura i treball remunerat en aquelles professions sense horaris estandarditzats segons diferents variables estructurals (classe social, gènere, edat, territori, origen, forma familiar).
- 2- Assenyalar els efectes en la salut, tant física com emocional, de les persones que pateixen aquestes col·lisions entre treball de cures i treball remunerat.
- 3- Proposar línies d'intervenció per a les polítiques públiques en relació als resultats obtinguts.

3- Metodologia

Per a assolir aquests objectius, i tenint en compte el curt període de temps que hem tingut disponible per a dur a terme el nostre estudi, hem desenvolupat el aquest treball en dues línies:

- a) Generació de coneixement, amb la recollida de dades empíriques amb les que conèixer millor la societat valenciana en termes de la relació entre treball de cures i treball remunerat.
- b) Transferència social del coneixement amb la convocatòria d'activitats que permeten la reflexió interdisciplinària i la difusió d'aquesta reflexió a la comunitat acadèmica en el seu conjunt, però també al públic en general.

3.1 - GENERACIÓ DEL CONEIXEMENT

La recollida de material empíric s'ha fonamentat en les accions següents:

1- Seguiment quotidià de les col·lisions entre treball de cures i treball remunerat

En aquest sentit hem fet un seguiment online en diversos moments de la setmana durant dues setmanes a una mostra de mares (amb fills i filles de 0 a 12 anys) i de distintes professions en la seua quotidianitat per poder copsar en quins moments el treball de cures i el treball remunerat xoquen, en un sentit de resultar un problema d'encaix d'horaris i d'atenció, i com ho poden resoldre aquestes mares.

Aquest seguiment ha consistit en un breu qüestionari enviat a la mostra a través de la plataforma de missatgeria instantània WhatsApp mitjançant la interacció amb les participants. Les característiques del nostre objectiu d'estudi -les dificultats d'encaixar els temps de les persones, en aquest cas de les mares que tenen treballs remunerats- comportaven dificultats importants per a reclutar i mantindre amb certes garanties una mostra de dones que tenien responsabilitats de cura d'alta demanda. Aquest fet encara s'agreujava més al voler comptar amb dones de diversos punts del País Valencià. Per eixe motiu vam optar l'ús de la plataforma de missatgeria instantània gratuïta més estesa i popular i vam plantejar un qüestionari breu però repetit durant tres moments en el temps (dos dies feiners i un de cap de setmana). Aquesta plataforma permetia, a més a més, que

les dones entrevistades pogueren compartir amb nosaltres a més a més de missatges de text, àudio, imatges, vídeos. A més a més, les dones participants podien respondre en el moment que més còmode els resultara i això ha permés fer un seguiment individualitzat i constant, cosa que ha facilitat la recopilació d'un valuós material empíric valuós. Hem tingut, però, limitacions de temps i la necessitat d'arribar al subjecte d'estudi perquè són persones molt ocupades i amb temps complicats com a característica inherent a aquesta investigació.

El treball de camp ha estat conduït per l'empresa Eixam amb el constant seguiment de les investigadores responsables.

La mostra de la investigació ha sigut construïda a través de les xarxes professionals de les investigadores, junt amb propostes de l'empresa que ha executat el treball de camp i a través de la tècnica de bola de neu. I així hem contactat amb dues mostres de dones, mares d'almenys un fill/a menor de 12 anys, residents al País Valencià i que tingueren un treball remunerat en aquests moments. Hem conduït dos grups amb un total de 17 dones:

- a) Un primer grup constituït per dones professionals i científiques i intel·lectuals en les quals les demandes laborals habituals no responen a una pauta horària més estàndard. En aquest cas hem comptat amb dones que treballen en la universitat, periodisme, l'advocacia, la música, les arts escèniques, les arts plàstiques, la medicina i també dones que ocupen un lloc d'alta direcció en grans empreses.
- b) Un segon grup amb dones que desenvolupen professions en sectors productius on l'horari laboral base s'estén al llarg del dia i de la setmana com és el cas de l'horari comercial o el treball a torns. En aquest sentit hem pogut comptar amb dones cuidadores remunerades, operàries de fàbrica, dependents o caixeres d'establiments comercials, treballadores en el sector de la imatge personal i en l'hosteleria.

La figura 1 ens mostra els característiques sociodemogràfiques de les dones que han participat en la recerca.

Figura 1. Característiques sociodemogràfiques de les participants en la recerca.

Codi	Edat	Nombre fills/es	Edat fill/a	Edat fill/a	Edat fill/a	Tipus convivència familiar	Nivell d'estudis	Activitat laboral
E1	40	1	4			Biparental	Estudis superiors	Professionals científics i intel·lectuals
E2	50	2	10	15		Biparental	Estudis superiors	Professionals científics i intel·lectuals
E3	50	1	12			Biparental	Estudis superiors	Professionals científics i intel·lectuals
E4	39	2	1	6		Biparental	Estudis superiors	Professionals científics i intel·lectuals
E5	52	2	10			Monoparental	Estudis superiors	Professionals científics i intel·lectuals
E6	45	2	6	8		Biparental	Estudis superiors	Directores i gerents
E7	37	2	2	6		Biparental	Estudis superiors	Professionals científics i intel·lectuals
E8	36	1				Biparental	Estudis superiors	Professionals científics i intel·lectuals
E9	34	1	2			Biparental	Estudis superiors	Professionals científics i intel·lectuals
E10	43	2	0	8		Biparental	Estudis superiors	Professionals científics i intel·lectuals
E11	28	1	3			Biparental	Estudis superiors	Treballadors qualificats d'indústries manufactureres
E12	35	1	6			Biparental	Estudis superiors	Treballadora de serveis i comerç
E13	36	2	8	11		Biparental	Estudis superiors	Treballadora de serveis de salut i cura
E14	43	1	2			Monoparental	Estudis superiors	Ocupació elemental
E15	46	2	8	24		Monoparental	Estudis secundaris	Treballadora de serveis de salut i cura
E16	46	2	9	16		Biparental	Estudis secundaris	Treballadora de serveis i comerç
E17	37	3	1	6	11	Biparental	Estudis secundaris	Treballadora de serveis i comerç

Com s'aprecia a la taula les edats de les participants es situen entre els 28 i els 52 anys, amb una edat mitjana de 40 anys. La majoria formen part d'una família biparental (tres nuclis familiars són monoparentals) i tenen 2 fills o filles. En quant al nivell d'estudis la majoria tenen estudis superiors, excepte en 3 dels casos, encara que la seua activitat laboral no correspon sempre a aquest nivell d'estudis. El 52,9% desenvolupen diverses feines relacionades amb professions científiques i intel·lectuals i un 29,4% desenvolupen professions de serveis, tant de cura com comercials, segons la classificació d'ocupacions CNO11. Només 5 de les dones participants gaudeixen o han gaudit de permisos maternals (sense considerar la baixa maternal), reduccions o altres permisos de conciliació.

A totes les dones participants els hem comunicat els objectius de la recerca i han acceptat un consentiment informat comunicat a través de missatge de text. El qüestionari s'ha portat a terme durant una setmana i en tres moments diferents de la setmana preguntant-los la següent informació:

Figura 2. Variables sociodemogràfiques

Edat: Nombre i edat dels fills/es Tipus de convivència familiar Nivell d'estudis/Titulació En aquests moments gaudeixes d'algun permís per cura (permís maternal, reducció de jornada o excedència per cura)

Figura 3. Tres dies (dues vegades en dia feiner i una en cap de setmana)

Pensa si en els últims dies hi ha hagut un moment en el que la cura dels teus fills o filles i la teua feina han xocat (han sigut incompatibles o molt difícils de compatibilitzar). En quines d'aquestes opcions quadra millor? No ho tenia previst però he de cuidar i no puc treballar No ho tenia previst però he de treballar i no puc cuidar L'arreglo que tenia per poder treballar i cuidar ha fallat. Com ho has apanyat? He renunciat a cuidar

He renunciat a treballar

He buscat una manera de cobrir la cura i no fer-la jo

He buscat una manera de cobrir la feina i no fer-la jo

Passes per moltes situacions així?

Quines conseqüències creus que tenen aquests moments?
(familiars, laborals, econòmiques, emocionals, respecte els
xiquets i xiquetes)

Pots respondre amb un vídeo, fotografia, nota d'àudio o text.

A través d'aquestes preguntes han compartit amb nosaltres mitjançant la interacció a través del mitjà digital emprat els seus moments de major estrès. Ho han fet a partir de textos breus i també amb notes d'àudio, així hem pogut recopilar informació empírica d'interès.

2- Realització de grups focals amb dones que són mares

Una vegada finalitzada el seguiment i recollida del material empíric a través de la missatgeria hem realitzat quatre grups focals amb els dos grups de mares que han participat en l'estudi. Aquests grups han estat pensats per a fer-los de manera online per les dificultats que tenen aquestes dones per a fer un ús del seu temps i també per la seua dispersió geogràfica al llarg del País Valencià. De fet la idea inicial havien sigut dos grups però les dificultats horàries plantejades han acabat propiciant que foren quatre. El propòsit dels grups era poder ampliar la informació que ens havien compartit alhora que propiciar una conversa entre elles que facilitara que sorgiren nous temes que no havíem tingut en compte en el moment del disseny de la investigació. El guió de base d'ambdós grups ha sigut el següent, tot i que tot guió per a la implementació d'aquesta tècnica acaba modulant-se per les converses finalment establertes.

Figura 4. Guió grups focals.

Aclariment o ampliació d'informació de les seues respostes en els missatges recollits durant aquest seguiment quotidià de les possibles col·lisions entre treball de cura i treball remunerat.

Quines són els principals efectes en la salut, tant física com emocional, que perceben en el seu dia a dia.

Quines propostes fan per a millorar la seua vida en termes de polítiques públiques.

La participació en els grups ha sigut menor que en l'enquesta, doncs, hi hagut dones que han manifestat la impossibilitat, per raons diverses, de participar-hi. Finalment hem comptat amb 11 de les 17 dones de la mostra. Els grups es van realitzar durant el mes de novembre de 2022, una vegada finalitzat el qüestionari online.

Tot el material empíric recopilat ha sigut tractat de manera confidencial i anònima i amb les mesures de seguretat documental corresponents.

3- Qüestionari online d'agents socials implicats

Per últim ens hem volgut adreçar a diferents agents socials per a poder preguntar per la seua visió d'aquestes col·lisions i per les accions que poden o volen emprendre al respecte. Així com els principals obstacles per a aquestes mateixes accions.

Els agents als que ens hem volgut adreçar han estat marcats pel seu pes en les relacions laborals i en la negociació col·lectiva:

- Confederació Empresarial de la Comunitat Valenciana (CEV)
- Sindicats majoritaris: Comissions Obreres (CCOO) i Unió General de Treballadors (UGT)
- Administració Pública autonòmica i local a través de la Xarxa de les Agents d'Igualtat

Hem plantejat un guió breu que es mostra a la figura 5.

Figura 5. Guió qüestionari online agents socials.

Quins punts de col·lisió identifiqueu entre cura i treball remunerat

Quines persones són les més afectades

Quines solucions heu proposat (si heu proposat) i quines s'haurien de proposar

La resposta a aquest qüestionari s'ha retardat per motius externs a les investigadores i es requereix més temps per a analitzar les seues respostes ja que encara estem en procés de recollida de la informació.

3.2 - TRANSFERÈNCIA SOCIAL DEL CONEIXEMENT

Una part fonamental en la recerca és la transferència del coneixement que es genera, en aquest sentit i, tot i que es tracta d'un procés llarg difícilment abastable, hem ideat la realització de dues trobades interdisciplinàries per a poder conversar i reflexionar sobre qüestions importants en aquesta relació, no senzilla, entre treball de cures i treball remunerat. Aquestes trobades els hem anomenat "Sense horaris! Diàlegs sobre maternitats i auto-explotació des del feminisme" i han comptat amb el suport de la Unitat d'Igualtat de la Universitat de València per a la seua organització.

Els diàlegs s'han desenvolupat com a converses que tracten sobre aquests malestars i col·lisions entre treball remunerat i treball de cures, fent menció a algunes professions on es pateixen. S'han dut a terme en la Facultat de Ciències Socials durant el mes de novembre.

Figura 6. Diàlegs "Sense horaris! Diàlegs sobre maternitats i auto-explotació des del feminisme". Estructura i contingut.

9 de novembre de 2022: **Maternitats intensives i desigualtat de gènere**
Mònica Bolufer i Silvia Nanclares. Presenta i modera: Sandra Obiol Francés

16 de novembre de 2022: **El malestar de l'autoexplotació des de la perspectiva feminista**
Ana Maria González Ramos i Marta Carmona Presenta i modera: Alícia Villar Aguilés

Voldríem destacar una significativa participació en aquests diàlegs que ha comptat amb una assistència de més de 60 persones. Passem ara a identificar els principals resultats obtinguts en aquest treball.

4- Una renúncia constant. Una primera aproximació a la situació de les mares amb horaris laborals no estàndards.

A totes les nostres recerques anteriors centrades en els efectes sobre les persones de les complexes relacions entre el treball de cura i el treball remunerat (Villar i Obiol, 2018 i 2020; Villar, Obiol i Giner, 2021; Villar i Obiol, 2022; Obiol i Villar, 2022) sorgeix amb insistència un mot: renúncia. Les persones a les quals hem entrevistat al llarg d'aquests anys en aquesta línia de recerca, expressen que troben moltes dificultats per a combinar el treball remunerat amb la responsabilitat de cura, ja siga de menors o de majors, i aquestes dificultats queden matisades de manera clara des d'una perspectiva de gènere, perquè són les dones, més que els homes, les que relaten amb major intensitat aquests obstacles. Això es relaciona amb la impossibilitat de fer allò que voldrien fer, segons ens han dit en diferents estudis i moments. I aquesta impossibilitat rau en conciliar demandes imperioses i amples de cura o del treball remunerat.

Per eixe motiu ens hem plantejat aquesta recerca. Volíem acostar-nos d'una banda a les professions que, per diverses raons, no tenen horaris estàndards. Hem comptat amb dones que allarguen la seua jornada laboral més enllà de les 8 hores fonamentalment, perquè es concep, organitzativament, que es necessita estar sempre disponible. També perquè la seua feina inclou una part d'estudi i de desenvolupament del seu perfil professional que absorbeix una gran part de la jornada diària i que, en gran mesura, és treball gratuït (Pecourt i Obiol, 2022; Villar i Obiol, 2022). Dones que treballen a torns perquè no es vol o no es pot tancar el seu lloc de feina i han de treballar a torns (incloent-hi les nits). També dones que tenen feines de cara al públic, en el sector del comerç i dels serveis a les persones, i aquest està organitzat per a estar accessible al llarg de tot el dia incloent-hi caps de setmana i, així, fent-se càrrec d'eixa intensitat dels temps de producció que demanda el sistema capitalista.

Respecte el treball de cura, els càlculs realitzats per Maria Ángeles Durán (2018) indiquen que la quantitat d'hores de cura no remunerat que reben xiquets/es i adults a l'Estat espanyol vindria a representar 11,4 milions d'ocupacions a temps complet en el sector serveis de les quals un 81,1% són assumides per dones. Unes feines que durant els períodes de confinament i de "nova normalitat" relacionats amb la política de contenció de la COVID-19 es van visibilitzar amb força. Com exposa Seiz (2021) el gènere és cabdal en el repartiment de la cura -sent les dones les principals responsables- però també les condicions en que es desenvolupa el treball remunerat,

més en concret la possibilitat de flexibilitat i de teletreball durant aquest període. El familiarisme en que es fonamenta al nostre país el nostre benestar ha resultat ser difícilment sostenible en temps pandèmics i ha suposat un gran desgast físic, mental i professional per a miler de dones (Obiol, 2021). La impossibilitat de poder delegar en altres dones o en altres espais i figures el treball domèstic i la cura, ha suposat per a moltes dones un cansament major i també un increment de les dificultats per a la conciliació dels temps de vida (i cura) amb els temps de treball remunerat. Gènere i classe social han resultats cabdals per a entendre els efectes de la pandèmia sobre les condicions de vida de la població. No obstant això, hem retornat molt ràpidament a les dinàmiques quotidianes habituals on la cura és invisibilitzada i ocupa un lloc marginal en les preocupacions dels nostres governants.

D'altra banda, per part del treball remunerat, la seua precarització i el fet que aquesta afecte més negativament a les dones, als joves i a les persones migrants comporta una menor capacitat de reacció davant les demandes del treball de cura. D'entrada hem de tindre en compte que a l'Estat espanyol, en 2021, un 47,06% de les persones ocupades tenen jornades de 40 o més hores, essent més acusat en el cas dels homes (57,33%) que en el de les dones (35,07%). De fet les dones, molt probablement per la seua major presència en les responsabilitats de cura, en part per una posició de major fragilitat en el mercat de treball precisament per aquesta assumpció majoritària de la cura, treballen en major mesura de 20 a 39 hores setmanals en un 38,72% mentre que els homes ho fan en un 24,04%.¹ D'altra banda, segons les dades de l'EPA, al 2022 (segon trimestre) un 30,77% de les dones ocupades a l'Estat espanyol treballen un o més dissabtes al mes, mentre que els homes ho fan en un 29,89%. En diumenges els percentatges són d'un 22,08% en el cas dels homes i un 20,03% en les dones².

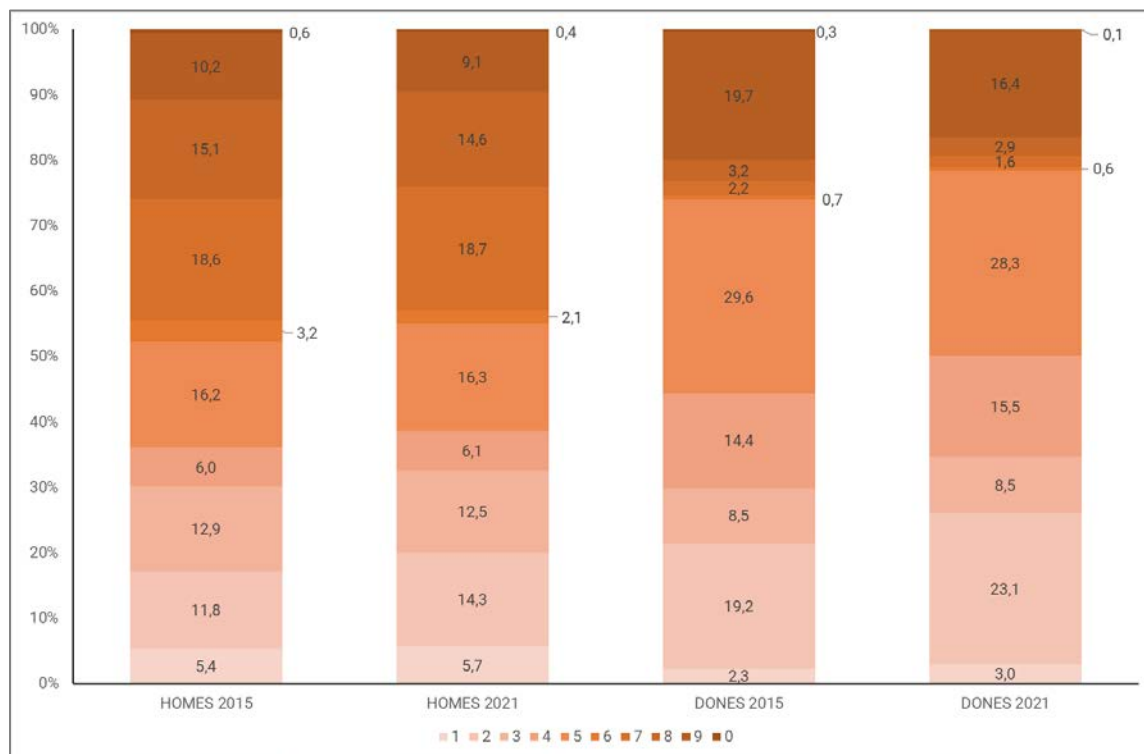
La figura 7 ens proporciona informació sobre les ocupacions que homes i dones tenen al País Valencià (2015 i 2021). S'observa com les dones valencianes estan menys presents que els homes al grup 7-Artesans/es i treballadors/es qualificats de les indústries manufactureres i la construcció (excepte operadors/es d'instal·lacions i maquinària en 2021). Les dones són un 1,6% front al 18,7% dels homes i a més a més les dones veuen decreïxer aquesta proporció des de 2015. Al grup 8- Operadors/es d'instal·lacions i maquinària, i muntadors passa un cosa similar, les dones són un 2,9% del total de dones ocupades però als homes suposa un 14,9%. Són els grups ocupacionals 4- Ocupats/es comptables, administratius/es i altres ocupats/es d'oficina i

¹ Elaboració pròpia a partir de les dades de l'EPA, INE (www.ine.es; consulta 09.12.2022).

² Elaboració pròpia a partir de les dades de l'EPA, INE (www.ine.es; consulta 12.12.2022).

2-Tècnics/es i professionals científics i intel·lectuals on les dones estan més presents que els homes.

Figura 7. Estructura ocupacional segons sexe. País Valencià, 2015 i 2021³

Font: Enquesta de Població Activa (www.ine.es), 07.08.2022.

Hi ha una segregació ocupacional de tipus horitzontal, les dones es concentren en el sectors d'activitat amb menor prestigi i pitjors condicions laborals i una segregació vertical en desigual presència de dones i homes en la jerarquia ocupacional, amb escassa presència de les dones en les cúpules directives (Torns i Recio-Cáceres, 2015). Una segregació que ja s'anuncia en el sistema educatiu on les dones estan presents en aquells estudis, tant secundaris com universitaris amb menor pes en l'economia (Obiol i Villar, 2016b; Villar i Obiol, 2021; Obiol, Vergés i Almeda, 2022).

Hem volgut, a més a més, incidir en una qüestió que ens ha aparegut constantment a les nostres investigacions prèvies. Partint de la realitat àmpliament constatada que combinar treball de cura

³ Els números referents als grups ocupacionals són (1) Directors/es i gerents; (2) Tècnics/es i professionals científics i intel·lectuals; (3) Tècnics/es; professionals de suport; (4) Ocupats/es comptables, administratius/es i altres ocupats/es d'oficina; (5) Treballadors/es dels serveis de restauració, personals, protecció i venedors; (6) Treballadors/es qualificats en el sector agrícola, ramader, forestal i pesquer; (7) Artesans/es i treballadors/es qualificats de les indústries manufactureres i la construcció (excepte operadors/es d'instal·lacions i maquinària); (8) Operadors/es d'instal·lacions i maquinària, i muntadors; (9) Ocupacions elementals; (0) Ocupacions militars.

i treball remunerat és una tasca complexa i sovint angoixant, hi ha moments que aquesta sensació d'angoixa es multiplica. Les raons són múltiples però rau en l'increment de la rigidesa de les demandes de cura (malalties) o de feina (moments d'intensitat laboral), l'acumulació de diverses demandes o també perquè l'equilibri (precari) aconseguït entre la cura i la feina remunerada a través de l'escola, la situació de no disposar de xarxes familiars o professionals, trontolla (vacances escolars i impossibilitat de cuidar de la família d'origen, fonamentalment). En aquest estudi hem anat a buscar aquests moments que hem anomenat col·lisions. Un fet que per imprevist no deixa de ser molt quotidià:

“Ese ajeteo de que te levantes bien por la mañana pensando que va ser un día normal y se te trastoca todo.” E16

Però encara que quotidià és una font d'angoixa per a les dones que són mares, com bé ens expressa la següent entrevistada:

“El que més m'angoixa és quan em criden de l'escola i em diuen que la meua filla està malalta. Jo no puc deixar la feina de costat, tinc que estar fent cridades de telèfon des de la feina per a veure qui pot anar a per ella i com no són faltes justificades, jo no puc deixar la feina i anar a per la meua filla. Ahí és el que més em costa. Perquè la xiqueta es posa malalta abans jo tinc un temps per a tocar a uns o a altres, tinc un marge d'operació.” E11

I que s'acumula al ser les principals responsables de la cura:

“En la nostra esquena estan les disfresses de Nadal, l'esmorzar de demà.. tota la intendència encara que ens ajuden, al final mos tirem molta cosa a l'esquena i en el treball també i moltes vegades és a costa de nosaltres mateixa.” E3

En aquest sentit, les entrevistades exposen un total de 37 col·lisions durant el període de temps pel quals els preguntem. D'aquests 37 episodis, 21 (un 56,67%) provenen de la feina perquè ocupa un espai que estava prèviament pensat per al treball de cures, amb encàrrecs imprevistos o bé amb l'allargament de la jornada laboral. Un 32,43% dels episodis identificats és a la inversa, és la cura la que interfereix amb el temps reservat per al treball remunerat, sobretot per raons de malalties dels fills i filles. I per últim en 4 ocasions, un 10,8% és per altres raons perquè la solució que s'havia buscat per a fer compatible el treball de cures i el treball remunerat ha fallat. Són situacions que afirmen que són freqüents a la seua vida quotidiana, menys en el cas dels caps de setmana, tot i que també en trobem, perquè quan ens referim a horaris no estàndards també és molt habitual treballar en caps de setmana i vacances.

Davant d'aquestes col·lisions plantejades hem identificat dues àmplies possibilitats de resposta per part de les mares: renunciar a la cura o renunciar al treball remunerat. Tot i que no totes les participants van respondre a totes les preguntes, hem quantificat un total de 34 respostes, la

majoria responen que renunciïn a la cura (un 55,8%), sense diferències apreciables segons l'activitat laboral de les dones que ho afirmen. Respecte les que renunciïn al treball remunerat suposa un 44,1% sense tampoc diferències remarcables segons l'activitat laboral desenvolupada.

Les conseqüències que plantegen les entrevistades d'aquestes col·lisions entre treball remunerat i de cura són amples i complexes i identifiquen tant conseqüències laborals (no poder desenvolupar una carrera professional plena), familiars (a penes tindre temps per a la seua parella i fills i filles), econòmiques (tindre menors ingressos) i també emocionals (sensació de culpabilitat constant).

Hem dividit la presentació d'aquests primers resultats en dos grans parts:

- 1) Renúncies a la cura i a les relacions familiars i socials
- 2) Renúncies laborals i de promoció professional

4.1 – RENÚNCIES DE CURA

Les entrevistades ens transmeten les grans dificultats de la combinació quotidiana del treball remunerat amb l'atenció a fills i filles menuts. En parlen d'un "tetris" (E6) en el que tot trontolla si no encaixa alguna de les peces. Peces d'altra banda que són buscades i planificades amb antelació i esforç però que no poden evitar que hi hagen imprevistos. De fet, en el mateix moment de quedar-se embarassades comencen les cavil·lacions per poder comptar amb algun punt d'equilibri entre cura i treball remunerat. I en general, la renúncia principal és a tindre temps. Temps per a elles (per a fer esport, per a anar amb les amigues, per a descansar, per a estar amb la parella). Això els genera problemes de salut (com dolors musculars que no són atesos), cansament, estar en baixa forma i insomni i falta de son, però també emocionals com patir d'angoixa o mal humor.

La manca de temps i l'organització quotidiana d'uns horaris laborals i de cura altament exigents comporta que no es tinga temps suficient per a la relació de parella que esdevé, quasi podríem dir, una relació de suport logístic en la que els seus horaris es succeeixen per a poder fer front a tot amb un temps molt escàs en comú: "Voy a turno cambiado con mi marido" (E17). Cal remarcar que és important tindre en compte les diferències que inclou l'estatus laboral de la

parella, doncs aquells que tenen una major flexibilitat horària, o bé, treballen a casa, faciliten la situació de compatibilització del treball de cura i el treball remunerat.

Un element destacable és també el suport que reben de les seues famílies d'origen ("benditos abuelos" E10). Les mares sobretot però també els pares, les germanes, fins i tot filles majors, han aparegut en les narracions de les dones a les que hem entrevistat. No obstant aquest suport, que existeix, hem de considerar alguns matisos i implicacions importants. D'una banda que els canvis que s'estan produint en el rol de les dones en les darreres dècades al nostre país està generant que el temps disponible per a donar suport a generacions més joves estiga limitat a causa de les seues pròpies responsabilitats laborals i això, ens diuen, fa també més senzill que entenguen la situació per la que travessen.

"Estem igual. Jo m'he criat amb la meua iaia perquè la meua mare estava treballant i arribava quan estava sopant." E11

Però també que l'endarreriment de l'edat de maternitat (al País Valencià la mitjana d'edat a la primera maternitat en 2020 fou de 31,04 anys, amb diferències segons origen: 31,68 les mares espanyoles i 28,4 anys les mares d'origen estranger) fa que molts dels seus pares i mares siguen molt majors i per tant no siguen tant proveïdors de cura com persones necessitades d'aquesta provisió.

"Cuando mi padre con 80 años ni iba a estar para jugar con el crío, para bajarlo al parque, para ir corriendo a hacer extraescolares para aquí y para allá... afortunadamente tengo un niño que pilota muy bien él sólo pero podía no ser así... no podía esperar que una persona de 80 años le preste la misma atención que uno de 60 años." E3

"No estan per a cuidar sinó per a que els cuiden." E15

D'altra banda que la manca de temps juntament amb les restriccions imposades per la política de contenció del contagi de la COVID19 han limitat i encara ho fan el contacte amb persones foranies al nucli familiar. Això genera més dificultats presents en la cura dels fills i filles però també la possibilitat de l'afebliment de vincles que són necessaris per al benestar i supervivència de les persones d'aquest país, profundament familiarista (Naldini, 2003; Obiol, 2021). De fet algunes de les mares de la mostra ens descriuen com els seus fills i filles consideren només l'espai de cura respecte al nucli únicament dels progenitors com li ocorre a l'entrevistada 9.

A més a més, entre les especificitats de les seues professions, mancades d'horaris laborals estàndards trobem els caps de setmana i les vacances com un element fonamental en la introducció d'elements desestabilitzadors que els evita poder gaudir del temps que voldrien amb les seues famílies.

“Libro un día a la semana y no coincido ni con mi marido ni con mis amigos”. E17

“Els terminis processals no esperen a ningú, no em puc permetre el luxe d’estar malalta un dia”. E1

En el sector serveis les vacances són poques i el període en les que poden ubicar-se s’estén des del mes de maig a finals de setembre, amb el que suposa de no coincidència amb ningú (E16 i E17). O bé que per la seua condició d’autònoma no es poden permetre abaixar persiana:

“Fa cinc anys que no tinc vacances. Si no treballo jo no cobre i jo soc sola amb dos filles.” E15

La narració de les seues quotidianitats permet traure el cap als efectes que aquest ritme de vida té sobre elles mateixa, però també sobre els seus fills i filles: unes relacions personals moltes vegades marcades pel desgast que aquest ritme de vida genera en el seu ànim:

“Has venido a casa frustradísima y lo he pagado con mi hijo, con mi marido a gritos.” E3

Ens traslladen també el desgast que els xiquets i xiquetes pateixen, el seu desconcert o la resposta que donen incrementant les demandes d’atenció.

“La semana de tarde salgo a las diez de la noche y esa semana es imposible conciliar. Lactando lo llevamos falta ella y yo.” E17

“Ya me han dicho: *mamá que no estás nunca...*” E2

“En mi caso, están acostumbrados a quedarse con sus abuelos. Pero si son muchas veces seguidas sí que sienten más que no estoy. Mi madre me dice que enseguida se les pasa y que se quedan tranquilos y pasan buena tarde.” E8

“En el meu cas, a la meua filla li costa acceptar que haja un canvi de plans, sobretot si anàvem a passar un rato juntes, i això al final no pot ser. Es sent trista i decebuda.” E15

“El no saber si su madre la recogerá de la guardería y/o estará en casa para cenar y llevarla a dormir, creo que es frustrante para ella ya que lo refleja al llegar a la guardería y cuando va a por ella otra persona que no es su madre con llantos y berrinches.” E14

“La meua filla a voltes em diu: “¿Pero quién va a venir a por mí? ¿Viene alguien a por mí?” E11

“Mi hijo llegaba el fin de semana y de pequeño ya me preguntaba *hoy con quién me toca mamá?*” E17

“Per altra banda tenim el sentiment de culpa de deixar als nostres fills quan més ens necessiten i la meua filla té un sentiment com que l’abandonen en casa els iaïos, en eixos moments que esta malalta i necessita dels seus pares.” E12

En les protagonistes d'aquest estudi apareix el disgust de no poder estar amb els fills i filles tot el que els agradaria o necessitarien i, de manera automàtica, emergeix el sentiment de culpa.

“Te perds moltes coses, hi ha moltes audicions, els finals de curs i moltes vegades no pots acudir i van els iaïos per tu i t’ho graven en vídeo.” E11

“Disgust per no haver pogut disfrutar dels xiquets tot el cap de setmana”. E6

“Cualquier circunstancia relacionada con el cuidado de los hijos y el trabajo tiene consecuencias a todos los niveles. Primero la carga emocional que tiene saber que unos de tus hijos necesitan tus cuidados y nadie como los progenitores para desempeñar esa tarea, lo que conlleva a tener que pedir permiso en el trabajo para poder organizarte y, como consecuencia, dejar horas a deber o quitar días de vacaciones. Tenemos una carga emocional y una responsabilidad social ante el cuidado de los menores que son incompatibles con las jornadas de trabajo”. E17

“A mi em costa molt gestionar la culpa [...] estic ahí en classe o estic escrivint i sent a la xiqueta que m’està cridant: *mama! mama! mama!* i et sents culpable perquè tu vols fer el teu projecte i estàs concentrada, però penses que la xiqueta et necessita i al final tanques l’ordinador [...] A mi em passa, que tinc eixe sentiment de culpa que no he estat atenent a la xiqueta, però després estic atenent a la xiqueta i també tinc eixe sentiment de culpa que no he estat produint.” E9

“Crec que eixe sentiment de culpa el tenim totes les mamàs, un gran sentiment de culpa per algo que no estem fent siga el que siga.” E4

“Jo me sent com si l’abandonara perquè en eixos moments [quan està malalta] jo vull estar amb ella i donar-li pau i tranquil·litat”. E11

Una culpabilitat que, a vegades, ens diuen, tracten de pal·liar. Bé incidint en que només deixen als fills o filles perquè la feina ho reclama, en cap moment per raons de lleure o personals:

“Jo sempre que l’he deixat la he deixat per treball no per oci.” E11

O bé concentrant-se en algun aspecte de la criança, és el cas de l’entrevistada 3 que allarga la lactància materna perquè era l’únic moment en que estaven junts “era lo único que le podía dar a mi hijo”:

“Yo llegaba a casa a las 10 a las 11 y él estaba acostado y yo me metía en la cama sin cenar, si nada, para darle la teta y que se quedase tranquilo y se durmiera.” E3

Un fet, d'altra banda, que segons quines professions no és ni una opció per a les mares, com ens explica E1, advocada: “No era una opció, no se pot, quan entre en sala no sé quan puc eixir. La lactància materna no era una opció.”

Aprofundint un poc més en eixe sentiment de culpa, en un sentit de com es construeix i el seu desenvolupament, algunes mares destaquen que una part d'eixa culpa ve d'una construcció cultural i un aprenentatge a ser mare amb la presència contínua de la mare, com allò que s'espera d'una mare: que estiga present (Edgley, 2021).

*“Ens han ensenyat i el que sempre hem vist i tot el que tenim darrere, que les mamàs han d'estar amb els bebès i que les dones han de fer eixe paper, de la maternitat súper idíl·lica de *tú y el bebé y tú dejas de ser tú para ser mamá*”. E4*

“Viene de la tradición, de la cultura, del cristianismo, creo que viene mucho de por ahí, yo lo asocio con eso.” E8

Una situació davant de la qual algunes es rebel·len, encara que això moltes vegades suposa una sobrecàrrega de dur endavant totes aquelles activitats que defineixen la seua identitat individual malgrat la manca de temps evident (E3).

A continuació ens centrem en les renúncies que es veuen obligades a fer a l'àmbit del treball remunerat.

4.2 – RENÚNCIES LABORALS

Són moltes les dones entrevistades que expliciten la dificultat de construir una carrera professional conforme els paràmetres establerts en alguns dels perfils considerats, en un temps on el mercat cada vegada més demana treballadores pendents en exclusiva de les necessitats laborals, siga a l'hora que siga.

“Dejan de contar contigo porque piensan que no tienes la suficiente implicación con la empresa... porque prefieres ser madre antes que ser trabajadora.” E3

“Al final cuando estás trabajando en fin de semana o entre semana y se plantea una incompatibilidad entre cuidados y trabajos te sientes tremendamente mal porque quieres estar en el trabajo y quieres estar en la familia y al final parece que tengas que renunciar a una de las dos cosas o que tengamos que ser superwoman. Ya he sido madre y me da la sensación que mi nivel de (profesión) ha llegado al top ten.” E10

S'expressa eixe sentiment d'estar en el treball professional en cos, però no amb l'ànima, en un sentit de tindre el pensament, i el patiment, d'estar pendent amb el que ocorre a casa i amb els xiquets i xiquetes. Eixe estar però no estar del tot, que fa tindre la sensació de no fer del tot bé res. I, de nou, la culpa.

“Em passa que estic donant classes i de repent m’envia un whatsapp el meu home i em dic vinga va, centra’t, apartes el mòbil, i jo estic ahi escoltant a l’alumna, però estàs ahi [assenyala el seu cap com donant-li voltes al pensament] i encara que està amb el meu home pense que deuria estar en casa i estic ací”. E4

La solució davant de les necessitats de treballar per sobre de cuidar és porta als fills i filles al lloc de feina, treballar amb ells al braç -o al pit- o deixar de treballar.

“Pero yo he llegado a llevármelo a algún ... algún acto que tenía que cubrir por las tardes y tampoco ha habido mayor problema porque la criatura no ha dicho nada y porque la gente cada vez está más concienciada de ese aspecto, no en todas las empresas, no todo el mundo... [...] Entonces cuando iba a algún acto con la criatura, además mi hijo es muy buenecito, no es un niño de los que ha dado por saco, yo me lo he llevado a algún sitio la criatura se ha quedado calladito y mirando, que es muy bueno, en eso he tenido muchas facilidades. Toda la gente fenomenal, que nadie me dijo que haces aquí trayéndote un crío, no sé si lo pensarían porque hoy en día está mal visto decirlo, pero no tuve ningún problema.” E3.

“Portar-se la xiqueta al cuartito perquè t’havies quedat descoberta.” E15

Algunes de les dones entrevistades han optat per una reducció de jornada, a vegades motivada precisament per eixe sentiment de culpa esmentat:

“Yo me reduje la jornada cuando mi hijo que era pequeñito se despertó de noche y llamó a su yaya. Llamó a la yaya. A mí se me vino el mundo encima. Eché números y dije: *llegue a final de mes o no llegue a final de mes* [es demana la reducció]. Porque va a pasar como con mis sobrinos, que dibujaban a la familia y yo no estaba. *Uy la tía aquí no está* preguntaba. *Sí, estás en esta torre trabajando*. Porque trabajaba sábados, trabajaba domingos. Trabajaba festivos nacionales. Porque si no el periodismo se acababa.” E10

“Yo me reduje la jornada porque necesitaba ver a mi hijo. Quería ver a mi hijo. No lo veía por la mañana, no lo veía a mediodía, no lo veía por la noche.” E3

Aquestes reduccions tenen conseqüències, és clar. D’entrada, econòmiques on perden una part elevada dels seus ingressos mensuals que moltes vegades ja no són especialment alts. Aquestes, entre les dones entrevistades, provenen bàsicament de dues fonts: les reduccions de jornada que necessiten per a poder cuidar i la impossibilitat d’acceptar més feina en el cas de les professionals autònomes perquè necessiten temps per a cuidar. Ho explica amb claredat aquesta entrevistada: “Si estic cuidant he de treballar menys i això suposa menys diners.” (E15) Però també diners que han de pagar a altres persones per a que cuiden o bé activitats extraescolars per als seus fills i filles. I no podem deixar de banda tampoc que a menor jornada laboral – o bé a menor quota d’autònom que es pague- menors pensions en el futur.

“Económica, el pago para el cuidado de mi hija, tanto horas extra en la guardería como a la persona que se quede con ella por la tarde-noche, que muchas ocasiones el sueldo se me quedaba corto y no da para ahorrar”. E14

Reduccions que, en un nucli familiar heteroparental, acaba assumint, sobretot, la dona:

“Pensaba que era responsabilidad mía y de mi marido [cuidar al fill]. Aunque he sido yo la única que he tenido reducción de jornada, pero bueno esto siempre suele suceder.” E3.

En el cas de les treballadores de serveis les seues reduccions de jornada suposen també altres condicions, per exemple no poder triar horari o bé no poder participar d’algunes feines extres que sí que se’ls requereix als companys i companyes que no tenen aquestes reduccions i que no poques voltes generen friccions, entre els seus caps però, especialment, entre els seus companys i companyes. Exposen dificultats amb l’empresa per aconseguir fer efectius els seus drets laborals, per reclamar aquells drets que formalment estan contemplats però que *de facto* no s’acompleixen:

“Fui la primera de [nom de l’empresa] en pedirse una reducción horaria diaria porque lo que había hasta entonces era una reducción de jornada acumulativa... libraban un día y el resto de los cuatro días pues hacían un horario hasta el infinito y más allá. Yo pedí todas las tardes irme, que no iba también, que me costó sangre sudor y lágrimas también.” E3

I així i tot no sempre tenen suficient ni s’acompleix amb els termes pactats de les reduccions demanades:

“Se alarga la jornada laboral. Esta semana he tenido dificultades un día, un día no se acababa el tema. Tengo dos opciones, o me lo dejo a medias y luego en casa teletrabajo y lo acabo que es una solución que no me gusta, la he hecho en ocasiones pero no me gusta porque al final estoy pringada todo el día y yo tengo una reducción de jornada donde me tocan el sueldo para tener un horario.” E10

Es important també la dimensió individual que moltes vegades tenen aquestes negociacions per aconseguir que es respecten els drets laborals de les mares i que per tant estan sotmeses a l’arbitrarietat d’un cap més o menys empàtic, més o menys flexible.

“Uno de mis jefes cuando le dije que me había quedado embarazada me dijo que no iba a contratar más mujeres. Me viene fatal que pares.” E10

Moltes són també les mares entrevistades que ens assenyalen com el problema el tenen massa sovint amb els seus companys i companyes que es neguen a que puguin gaudir d’aquest dret de reduir-se la jornada.

“Es que eres la marquesa, no trabajas casi nada.” E17

“Curiosamente tuve más problemas con mis compañeros porque no veían justo que yo me pidiera una reducción de jornada cuando todos queríamos salir antes.” E3

O també es troben amb la incomprensió per part de la seua clientela:

“A mi no em poden criticar les companyes perquè no en tinc però si açò passara que tinguera que canviar cites de la meua agenda a mi em criticarien les clientes, em perjudica si canvie cites.” E15

A més a més la precarització de les relacions laborals juntament amb les noves dimensions que aquesta precarització assoleix en alguns perfils laborals on es veu molt condicionat per la construcció d'una veu pròpia i singular en un món altament competitiu els perjudica directament.

“Per a mi el més complicat és conciliar els projectes creatius personals que necessite fer per a créixer, però que al no ser remunerats sempre perden importància i tu penses com a mare és més important que estiga amb la meua filla.” E9

“Lo primero que cae es la creatividad cuando tienes otras prioridades que te están llamando a la vida al momento, entonces eso pasa a súper atrás, pasa a último plano, incluso que parece deshacerse, y es muy difícil retornarlo” (E8)

I no només es tracta de raons de tria professional o de cura, sinó moments que encara que es vulga no es pot per raons mèdiques, en el cas de necessitar repòs durant l'embaràs o les conseqüències d'un part complicat, o simplement perquè les especificitats de la feina no permeten compatibilitzar-ho amb l'embaràs com li ocorre a una de les músiques que conformen la mostra de la investigació.

Però també la necessitat que compten amb elles per a feines davant del fet que són autònomes i que necessiten estar disponible per a acceptar encàrrecs que van i venen, fins i tot en el cas d'un món tan profundament androcèntric com la judicatura no permetre cap descans a les mares, ni just en el part (Obiol, Santos i Muñoz, 2019):

“La meua experiència com a mare ha sigut nefasta en la meua professió. Jo recorde estar en els últims dies de meu embaràs que no podia en la meua ànima i els jutjats no voler canviar-me els judicis i demanar als meus companys que em feren per favor els judicis [...] Acabada de parir, baixar a l'habitació i tindre trucades de clients, de procuradors recorda este termini i tindre que treballar amb l'ordinador des de l'hospital... o siga molt mal.” E1

D'altra banda, eixa culpa de la que parlàvem referida a la cura també apareix en relació a la feina remunerada.

“Me sabe mal, entro mucho antes porque me sabe mal por los compañeros te sabe mal por un lado porque no estás al 100% con el trabajo y al 100% con la familia. El sistema no está preparado para que las madres estén criando y estemos criando bien.” E17

Per a finalitzar volem incidir en una qüestió important que apareix als discursos de les mares que constitueixen la nostra mostra. Es tracta de les contradiccions entre el procés d'individualització i les demandes d'una maternitat cada vegada entesa en termes intensius

(Hays, 1998; Obiol, 2021; Pecourt i Obiol, 2022) i que genera contradiccions entre el desig de ser subjecte de les seues pròpies decisions i alhora estar sotmesa a les necessitats d'altres, contradiccions que prenen forma en el cos de les dones majoritàriament (Hernando 2008, 2015). Les participants a l'estudi deixen clares aquestes contradiccions:

“Es difícil tratar de cubrir todas las necesidades de nuestro hijo, a nivel emocional sobre todo me refiero. Como padres hacemos lo que podemos. De todas formas, siempre hay momentos tensos a la hora de poder desarrollarnos como persona. Ves que tu vida se reduce a cuidar y mantener lo mejor posible a tu hijo. Tienes que dejar de lado tus deseos muchas veces, renunciar es una palabra que aparece en mi mente cuando pienso en la crianza. Es una renuncia constante, una especie de disolución del ego. Como si la vida dijera: no es importante lo tuyo, porque la prioridad -casi- siempre es nuestro hijo.” E8

5- Conclusions

Tota tria és una renúncia. La disfunció la veiem en què aquestes renunciïes siguen de manera generalitzada suportades per les mateixes persones, és a dir, les dones. I que les renunciïes suposen greuges en les seues condicions de vida i en les de les seues filles i fills: sense temps, sense diners, sense gaudir de les relacions socials, amb angoixa. I són renunciïes que quan pitjor posició en la jerarquia de classe es té, pitjors conseqüències es donen i amb menor capacitat de reacció.

Fa dècades que es demana que la responsabilitat de la criança siga compartida però no només amb els homes, que també, sinó amb l'Estat i el mercat.

A més a més, hem vist que gairebé sempre es renúncia a la cura més que al treball remunerat, per por a perdre'l. Un sistema capitalista que s'encarrega de disciplinar-nos per a entregar-nos al treball remunerat.

L'anàlisi de les respostes i les discussions aportades per les participants en aquest estudi ens permeten destacar algunes demandes:

- Reducció horari comercial
- Major flexibilitat en l'organització del seu horari
- Comptar amb dies/hores lliures de feina de disponibilitat per poder atendre als fills i filles en moments imprevistos (episodis de malalties lleus, sobretot).
- Ampliar els permisos de maternitat i de conciliació familiar remunerats sense pèrdua econòmica.
- Poder comptar amb vacances que coincidisquen amb els seus fills i filles i persones estimades.

Per últim, algunes de les entrevistades manifesten la necessitat de repensar-se, de mirar-se a elles mateixa, per tal de sortejar les obligacions que s'autoimposen i de poder delegar sense tindre que vigilar i controlar-ho tot. I, en aquest sentit, aspirar a configurar-se unes agendes de temps més flexibles i menys autoexigents.

Entre línies podem identificar la reivindicació i reconeixement dels avanços i fites aconseguides pel feminisme. Algunes de les dones participants a l'estudi reconeixen que sense el treball i la reivindicació de dones anteriors elles no tindrien els drets que poden gaudir, però, ahora, mostren la necessitat de seguir fent camí per a una societat més igualitària i justa.

6- Referències bibliogràfiques

Balbo, Laura (1979). La doppia presenza. *Inchiesta*, 32, 3-6.

Durán Heras, María Ángeles (1988). *De puertas adentro*. Madrid: Instituto de la Mujer.

Durán Heras, María Ángeles (2018). La riqueza invisible del cuidado. València: Universitat de València.

Edgley, Alison (2021). Maternal presenteeism: theorizing the importance for working mothers of 'being there' for their children beyond infancy. *Gender, Work and Organization*, 28(3), 1023-1039. <https://doi.org/10.1111/gwao.12619>

Gálvez, Lina (2013). Una lectura feminista del austericidio. *Revista de economía crítica*, 15, 80-110.

Gálvez, Lina; Rodríguez-Modroño, Paula (2016). Una crítica desde la economía feminista a la salida austericida de la crisis. *Atlánticas. Revista Internacional de Estudios Feministas*, 1 (1), 8-33. doi: <http://dx.doi.org/10.17979/arief.2016.1.1.1346>

Hays, Sharon (1998). *Las contradicciones culturales de la maternidad*. Barcelona: Paidós.

Hernando, Almudena (2008). Género y sexo: mujeres, identidad y modernidad. *Claves de razón práctica*, 188, 64-70.

Hernando, Almudena (2015). "Identidad relacional y orden patriarcal". A Hernando, Almudena (ed.) *Mujeres, hombres, poder. Subjetividades en conflicto*. Madrid: Traficantes de Sueños, 83-124.

Naldini, Manuela (2003). *The family in the Mediterranean welfare states*. London: Frank Cass.

Obiol, Sandra (2014). La transformación de la familia: el caso de los trabajadores del sector textil-confección valenciano. *REIS: Revista española de investigaciones sociológicas*, 145, 127-146.

Obiol-Francés, Sandra (2021). Una lectura provisional de la realitat que ens ve. *L'Espill*, 66, 93-99.

Obiol, Sandra; Castelló, Rafael; Verdeguer, Inmaculada (2016). Famílies monoparentals i treball remunerat: una anàlisi des del País Valencià. *Arxius de Sociologia*, 34, 79-98

Pecourt, Juan; Obiol, Sandra (2022). ¿Devociones opuestas?: creación y cuidados en el precariado cultural. *Debats*, 136 (2), 95-109

Obiol, Sandra; Santos, Antonio; Villar, Alicia; Muñoz, David; Querol, Vicent (2017). Crisis de las clases medias y cambios en los profesionales liberales independientes. Abogados, arquitectos y periodistas. *Sociología del trabajo*, núm. 89, 75-92.

Obiol-Francés, Sandra; Santos-Ortega, Antonio; Muñoz-Rodríguez, David (2019) Job precariousness among lawyers in Spain. *Journal of Poverty and Social Justice* 27 (2), 279-294

Obiol-Francés, Sandra; Vergés Bosch, Núria; Almeda Samaranch, Elisabet (2022). Gender and educational decisions in basic vocational training: discussions and experiences in Spain, *Journal of Vocational Education & Training*, DOI: 10.1080/13636820.2022.2042725

Obiol Francés, Sandra; Villar Aguilés, Alícia (2016a). Boges per la ciència. Les dificultats per retre comptes i cuidar. *Mètode*, 92

Obiol, Sandra; Villar, Alícia (2016b). Másteres masculinizados, másteres feminizados. La persistencia de la segregación de género en la formación de postgrado en España. Congreso FES, Gijón. Comunicación.

Obiol, Sandra; Villar, Alícia (2021). Què fas amb el teu temps? Gestió del temps d'estudi, laboral, familiar i personal en l'estudiantat de la Universitat de València. Unitat d'Igualtat, Universitat de València. Informe de recerca. Manuscrit.

Obiol-Francés, Sandra; Villar-Aguilés, Alícia (2022). Hacer emerger lo oculto. Una propuesta de indicadores no androcéntricos para evaluar el trabajo académico (pp. 110-131). A Mut, E. (coord.) Experiencias y saberes emancipadores para la transformación social y la sostenibilidad de la vida desde una perspectiva feminista. València: Quaderns Feministes, Tirant lo Blanch. En premsa.

Saraceno, Chiara (1995). Familismo ambivalente y clientelismo categórico en el Estado de Bienestar italiano. A Sarasa, Sebastian; Moreno, Luis (comp.) *El Estado del Bienestar en la Europa del Sur*. vol 7. Madrid: CSIC. pp.261-88.

Seiz, Marta (2020). Desigualdades en la división del trabajo en familias con menores durante el confinamiento por COVID-19 en España. ¿Hacia una mayor polarización socioeconómica y de género?. *IgualdadES*, 3, 403-435. doi: <https://doi.org/10.18042/cepc/IgdES.3.05>

Standing Guy (2013). *El precariado. Una nueva clase social*. Barcelona: Pasado y Presente.

Torns, Teresa; Recio-Cáceres, Carolina (2015). El empleo de las mujeres. A Torres, Cristóbal (dir.) España 2015. Situación social. Madrid: CIS. pp. 640-650.

Villar Aguilés, Alícia; Obiol Francés, Sandra (2018). Informe final de l'estudi sobre conciliació personal, familiar i professional de les persones que treballen a la Universitat de València. Unitat d'Igualtat, Universitat de València. https://www.uv.es/igualtat/webnova2014/ESTUDI_CONCILIACIO.pdf

Villar Aguilés, Alícia; Obiol Francés, Sandra (2020a) Percepcions i necessitats del personal docent i investigador de la Universitat de València en termes de conciliació. Unitat d'Igualtat, Universitat de València. https://www.uv.es/igualtat/webnova2014/ENQUESTA_PDI.pdf

Villar-Aguilés, Alícia; Obiol-Francés, Sandra (2020b). Itinerarios generizados en Formación Profesional Básica. Resultados de un estudio en centros educativos valencianos. *RECERCA. Revista de Pensament i Anàlisi*, (28), 1-25. <https://doi.org/10.6035/Recerca.2021.26.1.8>

Villar, Alícia; Obiol-Francés, Sandra (2022). Academic career, gender and neoliberal university in Spain: the silent precariousness between publishing and care-giving, *British Journal of Sociology of Education*, 43:4, 623-638, DOI: 10.1080/01425692.2022.2042194

Villar, Alícia; Obiol, Sandra; Giner, Jordi (2021) Tiempos profesionales, familiares y personales. Encuesta sobre la gestión de los tiempos de médicos y médicas. Informe de resultados para el Ilustre Colegio Oficial de Médicos de Valencia. Manuscrit.